

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.3/.7

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.4/12>

Бурачинська Ю.Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ ВІД НЕБЕЗПЕКИ ВІДПОВІДНО ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано зміст позитивних зобов'язань держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції про захист прав людини основоположних свобод та з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. З'ясовано, що характер позитивного зобов'язання держави за статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод полягає в тому, що держава повинна не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але й вживати відповідних заходів щодо захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією. Одним із складників позитивного обов'язку держави щодо забезпечення права на життя є введення в дію ефективного кримінального законодавства, спрямованого на стримування вчинення кримінальних правопорушень проти особи. Іншими складниками позитивного обов'язку держави є вжиття превентивних оперативних заходів щодо захисту особи, життя якої загрожує небезпека від кримінально-протиправних діянь іншої особи або від неї самої.

Встановлено, під час здійснення яких видів діяльності в державі виникає обов'язок ужити відповідних, зокрема кримінально-правових, заходів щодо захисту життя від небезпеки відповідно до статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Звернено увагу на позицію Європейського суду з прав людини, відповідно до якої позитивне зобов'язання держави за статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод повинно тлумачитися як таке, що застосовується в контексті будь-якої діяльності, незалежно від того, є вона публічною чи ні, коли право на життя може бути під загрозою.

Проаналізовано Кримінальний кодекс України стосовно його відповідності позитивним зобов'язанням щодо захисту права на життя від небезпеки, поставленим перед Україною внаслідок ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Встановлено, що у ньому передбачені вищі стандарти захисту права на життя, ніж цього вимагає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, оскільки законодавець передбачив кримінальну відповідальність не тільки у випадку позбавлення життя людини, але й у випадку створення небезпеки для нього.

Ключові слова: право на життя, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, створення небезпеки, позитивні зобов'язання.

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням для кожної демократичної держави у галузі кримінально-правової охорони прав та свобод людини і громадянина є захист їхнього життя та здоров'я. У ч. 1 ст. 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визна-

ються в Україні найвищою соціальною цінністю [5]. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) є статті, спрямовані на охорону життя та здоров'я людини. Це, зокрема, статті Розділу II Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», які передбачають кримінальну відповідальність за кримі-

нальні правопорушення, основним об'єктом яких є життя, здоров'я або безпека життя, здоров'я людини. В інших кримінальних правопорушеннях, відповідальність за які передбачена у статтях інших розділів Особливої частини КК України, вказані блага виступають додатковим безпосереднім об'єктом. Ознакою більшості складів обох указаних груп кримінальних правопорушень є суспільно небезпечні наслідки, що полягають у заподіянні істотної шкоди життю чи здоров'ю людини. Однак аналіз КК України дає підстави стверджувати, що в певних випадках законодавець передбачив кримінальну відповідальність не тільки під час безпосереднього заподіяння істотної шкоди цим об'єктам кримінально-правової охорони, але й ще на етапі створення небезпеки заподіяння такої шкоди. Кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки (загрози) об'єктам кримінально-правової охорони, в доктрині кримінального права іменують деліктами створення небезпеки. За створення вказаної небезпеки (загрози) особа також підлягає кримінальній відповідальності в разі готування та замаху на кримінальне правопорушення, оскільки в цих випадках також створюється небезпека об'єкту кримінально-правової охорони.

17 липня 1997 року Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [9], яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року [4]. Ця Конвенція є міжнародним договором, тому відповідно до ч. 5 ст. 3 КК України закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [6]. Тобто КК України повинен відповідати положенням, що містяться, зокрема, і в Конвенції.

Вивчення стандартів щодо забезпечення прав людини, зокрема права на життя, відображених у Конвенції в інтерпретації Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), сприятиме належній їх імплементації до кримінального закону України. Сказане засвідчує актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що в українській доктрині кримінального права відсутнє комплексне дослідження позитивних зобов'язань держави щодо захисту права на життя від небезпеки відповідно

до Конвенції. Переважно проблематику позитивних зобов'язань держави відповідно до практики ЄСПЛ досліджували в контексті теорії держави і права такі науковці: А. Ю. Бадида та В. В. Лемак (аналізували поняття «позитивних зобов'язань» держави в контексті розуміння прав людини) [2, с. 245–253], Ю. С. Завгородня (вивчала інституційний аспект позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав дитини) [3, с. 49–58], Л. В. Курило (досліджено практику ЄСПЛ щодо України в контексті порушення її позитивних зобов'язань щодо права на життя, зокрема у випадку, коли представники держави знали про загрозу життю і не вжили відповідних заходів для його захисту) [8, с. 308 – 316], Ю. А. Шевченко (вивчав практику ЄСПЛ щодо України в контексті механізму захисту права на життя) [14, с. 301 – 307], С. В. Шевчук (розглядав сутність концепції позитивних зобов'язань держави у практиці ЄСПЛ) [15, с. 55–64]. Також Г. О. Христова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» на тему: «Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини», в якій авторка спробувала сформулювати цілісну доктрину позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини в умовах мирного часу й надзвичайної суспільної небезпеки з урахуванням принципів і підходів європейського права людини, а також запропонувала варіанти їхнього впровадження у внутрішній правопорядок [12, с. 1–498]. Крім цього, варто виділити дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» Ю. Б. Хім'яка «Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини» (одним із аспектів цього дослідження було, зокрема, з'ясування відповідності захисту права на життя у кримінальному праві України практиці ЄСПЛ (ст. 2 Конвенції)) [11, с. 1–270] та О. О. Сороки «Реалізація практики Європейського суду з прав людини у кримінальному праві України», одну з частин якої авторка присвятила аналізу правових позицій ЄСПЛ із питань матеріального кримінального права щодо права на життя (ст. 2 Конвенції) у контексті початкового моменту життя та захисту ембріонів, а також щодо евтаназії та права особи на самогубство за допомогою інших осіб [10, с. 1–254].

Постановка завдання. Проаналізувати зміст позитивних зобов'язань держави щодо захисту

права на життя від небезпеки відповідно до Конвенції, а також встановити, чи виконала Україна ці позитивні зобов'язання, передбачивши кримінальну відповідальність за певні діяння, внаслідок вчинення яких створюється небезпека.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У ч. 2 ст. 3 Конституції України вказано, що права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5].

Оскільки забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, то доцільно також звернути увагу на позитивні зобов'язання, що виникають перед Україною у зв'язку з ратифікацією Конвенції.

Г. О. Христова зазначає, що «в сучасному праві поступово формується узгоджене розуміння зобов'язань держави у сфері прав людини. Це має принципово важливе значення задля вдосконалення механізму їх виконання, адже держави мають гарантувати права людини у межах національної правової системи відповідно до своїх міжнародних зобов'язань, хоча за ними й визнається певна «свобода розсуду» в разі обрання засобів такої діяльності» [13].

Варто зазначити, що значну роль у розвитку концепції позитивних зобов'язань (з англ. – positive duties, obligations) держави відіграв ЄСПЛ, який у своїй практиці детально розкриває їхній зміст.

Зокрема, потрібно розглянути ті позитивні зобов'язання, що стосуються забезпечення права на життя, оскільки таке право є базовим для кожної людини та передумовою існування всіх інших прав. О. О. Сорока зазначає, що «право на життя є найціннішим благом, оскільки воно надане людині від народження» [10, с. 118].

Так, у рішенні за справою «Osman v. the United Kingdom» ЄСПЛ зазначив, що перше речення ч. 1 ст. 2 Конвенції зобов'язує державу не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але й уживати відповідних заходів задля захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією (п. 115) [23]. Це позитивне зобов'язання покладає на державу передусім обов'язок створити законодавчу та адміністративну базу, розроблену задля забезпечення ефективного стримування від загроз для права на життя (п. 129) [17]. Зокрема, це включає основний обов'язок держави забезпечити право на життя шляхом введення в дію ефективних кримінально-правових положень для стримування

вчинення злочинів проти особи, підкріплений правоохоронним механізмом для запобігання, стримування та покарання порушень цих положень. Він також поширюється у відповідних обставинах на позитивний обов'язок влади вживати превентивних оперативних заходів щодо захисту особи, життю якої загрожує небезпека, від злочинних діянь іншої особи (п. 115) [23] або від неї самої (п. 81) [26].

Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави вважати, що такі превентивні оперативні заходи можуть бути різного характеру, вони залежатимуть від конкретних обставин справи. Головною метою їхнього застосування є захист життя особи від небезпеки. Це може бути, зокрема, поширення відповідними органами влади інформації про стихійне лихо чи природний катаклізм («Öneriyildiz v. Turkey» [24], «Budayeva and Others v. Russia» [17]), дії, які посилюють спроможність держави боротися з несподіваними та згубними природними явищами, наприклад, належне просторове планування міст із метою зменшення наслідків землетрусів («M. Özel and Others v. Turkey» [21], поміщення особи, що страждає на психічний розлад і вчинила суспільно небезпечне діяння, у спеціалізований психіатричний заклад, а не в тюрму загального режиму, або надання такій особі спеціалізованої медичної допомоги («De Donder and De Clippel v. Belgium» [28], «Renolde v. France» [26]).

Роль кримінально-правових засобів у попередженні ризиків для життя полягає в тому, що за їхньою допомогою відбувається захист життя особи. Якщо такі засоби вжиті своєчасно, то шкода не заподіюється ані кримінально-протиправними діяннями іншої особи, ані особою собі самій. Тобто вони виконують, зокрема, і превентивну функцію щодо охорони права на життя.

Щодо часу (моменту) виникнення позитивного зобов'язання держави, то він буде залежати від засобу, що застосовується. Так, відповідне законодавство та ефективний механізм його застосування мають бути передбачені ще задовго до виникнення небезпеки для життя в певному конкретному випадку. Якщо ж це стосується, наприклад, надання спеціалізованої медичної допомоги з метою запобігання вчиненню самогубства, то такий засіб застосовується з моменту виникнення ризику. Також у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння особою, що страждає на психічний розлад, симптомом якого є схильність до самогубства, поміщення до відповідного психіатричного закладу цієї особи має відбуватися з моменту, коли стало відомо про таке її захворю-

вання, з дотриманням усіх процедур, передбачених законодавством.

У рішенні за справою «Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom» ЄСПЛ наголосив, що, беручи до уваги труднощі підтримування порядку в сучасних суспільствах, непередбачуваність поведінки людей та оперативні вибори, які слід робити з огляду на пріоритети та ресурси, обсяг позитивного зобов'язання повинен тлумачитися в такий спосіб, який не створює неможливого або непропорційного навантаження на владу (п. 55) [25]. Це впливає з широкої свободи розсуду держав у складних соціальних та технічних сферах (п. 107) [24]. Тому не кожен заявлений ризик для життя може спричинити для влади вимогу Конвенції вживати оперативних заходів щодо запобігання реалізації цього ризику. Для того, щоб виникло позитивне зобов'язання, слід встановити, що органи влади знали або повинні були знати на момент існування реального та негайного ризику для життя визначеної особи від злочинних дій третьої сторони, і що вони не вжили заходів у межах своїх повноважень, унаслідок яких можна було б уникнути цього ризику (п. 55) [25]. У низці випадків, коли ризик походить не від злочинних дій третьої особи, а від заподіяння собі шкоди затриманою особою, ЄСПЛ визначає, чи органи влади знали або чи повинні були знати про реальний і негайний ризик самогубства, та аналізує, чи зробили органи влади все, що можна було від них очікувати, щоб запобігти матеріалізації цього ризику (п. 110) [18].

Оскільки до позитивних зобов'язань держави належить, зокрема, обов'язок забезпечити право на життя шляхом введення в дію ефективних кримінально-правових положень щодо стримування вчинення злочинів проти особи, підкріплений правоохоронним механізмом запобігання, стримування та покарання порушень цих положень, то законодавець має передбачити відповідні норми, зокрема у КК України. Хоча правила, встановлені з метою запобігання небезпеці для життя, передбачені в нормативно-правових актах інших галузей права, а не у кримінальному законі, КК України може містити такі положення, які передбачають відповідальність за порушення цих регулятивних норм, унаслідок чого була створена небезпека для життя, що так само сприятиме стримуванню кримінальних правопорушень проти особи.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що одним із складників позитивного обов'язку держави щодо забезпечення права на життя є введення в дію ефективного криміналь-

ного законодавства, спрямованого на стримування вчинення злочинів проти особи. Іншими складниками позитивного обов'язку держави є вжиття превентивних оперативних заходів щодо захисту особи, життю якої загрожує небезпека від злочинних діянь іншої особи або від неї самої. Але для цього необхідно, щоб органам влади було відомо про існування реального та негайного ризику для життя особи.

ЄСПЛ указує, що позитивне зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції повинно тлумачитися як таке, що застосовується в контексті будь-якої діяльності, незалежно від того, є вона публічною чи ні, коли право на життя може бути під загрозою, а також у випадку промислової діяльності, яка за своєю природою є небезпечною (п. 130 «Budayeva and Others v. Russia» [17]; п. 158 «Kolyadenko and Others v. Russia» [19]). У контексті небезпечної діяльності ЄСПЛ додає, що особливий акцент має бути зроблений на нормативних актах, орієнтованих на особливості такої діяльності, особливо щодо рівня потенційного ризику для життя людей. Вони повинні регулювати питання ліцензування, створення, експлуатації, охорони та нагляду за діяльністю, а також зобов'язувати всіх зацікавлених осіб вживати практичних заходів щодо забезпечення ефективного захисту громадян, чиїм життям можуть загрозувати неминучі ризики. Серед цих превентивних заходів особливий наголос варто зробити на праві громадськості на інформацію. Нормативні акти також повинні передбачати відповідні процедури, враховуючи технічні аспекти цієї діяльності, задля виявлення недоліків у таких процесах та будь-яких помилок, допущених відповідальними особами на різних рівнях (п. 90 «Öneryildiz v. Turkey» [24]; п. 132 «Budayeva and Others v. Russia» [17]).

Варто зазначити, що особливу увагу щодо застосування ст. 2 Конвенції ЄСПЛ приділяє запобігання катастрофам та захисту населення від наслідків катастроф. ЄСПЛ наголошує, що обсяг позитивного зобов'язання держави є меншим у сфері допомоги в надзвичайних ситуаціях у зв'язку з метеорологічною подією, яка знаходиться поза контролем людини, порівняно зі сферою небезпечних видів діяльності, створених людиною (п. 135) [17]. Зокрема, ЄСПЛ зазначає, що землетруси – це події, над якими держави не мають контролю, запобігання яких може передбачити лише вжиття заходів, спрямованих на зменшення їхніх наслідків, на зведення катастрофічного впливу їх до мінімуму. Тому обов'язок запобігання зводиться до вжиття

заходів щодо посилення спроможності держави боротися з несподіваною та сильною природою таких природних явищ, як землетруси. Зокрема, таке запобігання включає відповідне просторове планування та контрольований розвиток міст (п. 173, 174) [21].

Оскільки останнім часом зберігається тенденція застосування концепції позитивних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції шляхом її поширення на інші сфери, зокрема на техногенні та екологічні катастрофи, наслідком яких була загибель людей [15, с. 61], доцільно проаналізувати практику ЄСПЛ щодо цього.

Так, у справі «Öneryildiz v. Turkey» заявник скаржився на те, що смерть дев'яти його близьких родичів сталася внаслідок вибуху метану на міському сміттєзвалищі 28 квітня 1993 року, вважаючи це порушенням ст. 2 Конвенції (п. 2, 63). Із цього приводу ЄСПЛ підкреслив, що на захист права на життя, як цього вимагає ст. 2 Конвенції, можна покластися у зв'язку з експлуатацією місць збору відходів, враховуючи потенційні ризики, пов'язані з цією діяльністю. Таких випадків стосується також позитивне зобов'язання держав ужити відповідних заходів щодо захисту життя осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією (п. 65) [24]. У цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що держава порушила право на життя, оскільки не оприлюднила інформацію щодо небезпечного накопичення метану на міському сміттєзвалищі, внаслідок вибуху якого загинули дев'ять близьких родичів заявника. Отже, через ненадання інформації влада поставила в небезпечне становище життя людей, які проживали поблизу. Тобто ненадання чи приховування відомостей про безпеку для життя відповідними органами влади за наявності потенційних ризиків, пов'язаних із певною сферою діяльності, становитиме порушення позитивних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції.

У справі «Mučić v. Serbia» син заявника разом із десятьма іншими загинули в аварії, спричиненій прихованим виробництвом ракетного палива, що є небезпечною діяльністю зі створення потенційно вибухонебезпечного середовища, в якому джерело займання може спричинити вибух та поставити під загрозу безпеку людей. ЄСПЛ указує, що кожного разу, коли держава здійснює чи організовує небезпечну діяльність або санкціонує її, вона повинна забезпечити за допомогою системи правил достатній контроль задля зведення ризику до мінімуму. У цьому випадку життя людей були втрачені внаслідок небезпечної діяльності, про яку знали і яку здійснювали під

керівництвом державних органів (п. 126, 127). Із цього приводу ЄСПЛ указує, що судова система за ст. 2 Конвенції повинна передбачити незалежну та неупереджену офіційну процедуру розслідування, що відповідає певним мінімальним стандартам ефективності та здатна забезпечити застосування кримінальних покарань у разі втрати життя внаслідок небезпечної діяльності, якщо це виправдано висновками розслідування. ЄСПЛ також звертає увагу на форму вини представників органів держави. Якщо під час здійснення своїх повноважень вони повністю усвідомлювали ймовірні наслідки, однак не вжили відповідних заходів щодо запобігання ризикам для життя, то за таку бездіяльність вони повинні бути обвинувачені у кримінальному правопорушенні (п. 125) [22]. У випадку, коли внаслідок недотримання правил здійснення небезпечної діяльності настала загибель людини чи людей, за умови доведеності вини осіб, відповідальних за дотримання цих правил, вони повинні нести кримінальну відповідальність.

Варто звернути увагу на позицію ЄСПЛ за справою «Stoyanovi v. Bulgaria» про те, що позитивні зобов'язання держави відрізняються залежно від контексту (п. 61). Так, заявники скаржилися за ст. 2 Конвенції на те, що держава відповідальна за смерть їхнього сина, пана Росена Стоянова, інструктора з парашутного спорту в болгарській армії. Він загинув 27 травня 1998 року після парашутного стрибка з вертольота Mi-17 під час навчань Спеціального антитерористичного загону Міністерства внутрішніх справ (п. 6, 53). У цій справі стосовно нещасного випадку під час військових навчань, ЄСПЛ зазначає, що хоча дійсно можна вважати, що діяльність збройних сил становить ризик для життя, ця ситуація відрізняється від тих «небезпечних» ситуацій конкретної загрози життю, що виникає виключно через ризики, спричинені насильницькими, незаконними діями інших осіб або техногенними чи природними небезпеками. Збройні сили, як і лікарі в медицині, регулярно беруть участь у діяльності, яка потенційно може завдати шкоди; в певному сенсі – це частина їхнього основного функціонування. Отже, в цій справі підготовка парашутистів була за своєю суттю небезпечною, але звичайною частиною військових обов'язків. Держави повинна забезпечити зниження ризику до мінімуму. Якщо, тим не менше, шкода настане, це буде означати порушення позитивних зобов'язань держави лише в тому випадку, якщо це було пов'язано з недостатнім правовим регулюванням або недо-

статнім контролем, але не в тому випадку, коли шкода була заподіяна через необережну поведінку особи або збіг нещасних обставин (п. 61). У цій справі немає жодної заяви про те, що відбулося умисне заподіяння шкоди або про те, що виник якийсь конкретний ризик для життя сина заявників, який слід було передбачити заздалегідь (п. 62). Тому ЄСПЛ визнав, що не було порушення ст. 2 Конвенції (п. 69) [27]. Отже, у випадку, коли потенційна небезпека для життя є невід'ємною частиною певної діяльності, як у лікарів чи військових, обсяг позитивних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції буде меншим. У випадку смерті особи порушення позитивних зобов'язань держави констатується лише тоді, коли її органи не забезпечили достатнього правового регулювання такої діяльності або належного контролю за нею. Тому відповідальні за це особи можуть бути притягнені до відповідальності у випадках, передбачених законом. Необережна поведінка потерпілої особи чи збіг нещасних випадків виключають порушення позитивних зобов'язань держави.

Варто зазначити, що ЄСПЛ застосовує ст. 2 Конвенції як у випадку, коли фізична особа померла, так і тоді, коли існував серйозний ризик подальшої смерті, навіть якщо заявник був живий на момент подання заяви (п. 82) [16]. Так, у справі «Budayeva and Others v. Russia» заявники скаржилися на те, що національні органи влади не виконали своїх позитивних зобов'язань ужити відповідних заходів щодо зменшення ризиків для їхнього життя від природних катаклізмів. Йдеться про селевий зсув, який стався 18-25 липня 2000 року в місті Тирнауз, розташованому в гірському районі, внаслідок чого, за офіційними даними, загинуло восьмеро людей і 19 осіб, за словами заявників, зникли безвісти. Зокрема, перша заявниця скаржилася на те, що органи влади відповідальні за смерть її чоловіка. Вона та інші заявники вважали, що національні органи влади повинні відповідати за виникнення ризику щодо їхнього життя, оскільки вони не виконали позитивні зобов'язання держави, проявили недбалість щодо утримання дамби та моніторингу небезпечної зони, не надали попередження про надзвичайну ситуацію, не вжили інших належних заходів щодо зменшення ризику та наслідків стихійного лиха (п. 3, 33, 116). ЄСПЛ дійшов висновку, що владні структури належним чином не проводили політику планування земель та надання надзвичайної допомоги в небезпечній зоні Тирнауза щодо передбачуваного впливу на жителів смертельного ризику, включаючи всіх заявників (п. 158). Тому ЄСПЛ визнав, що мало

місце порушення ст. 2 Конвенції у її матеріальному аспекті, оскільки органи влади не виконали позитивного зобов'язання встановити законодавчу та адміністративну базу, розроблену задля забезпечення ефективного стримування загрози праву на життя, як того вимагає ст. 2 Конвенції (п. 159, 160). Стосовно цього ЄСПЛ зазначив, що в конкретному контексті небезпечної діяльності офіційне кримінальне розслідування є незамінним, оскільки державні органи – єдині суб'єкти, які мають достатні відповідні знання для виявлення та встановлення складних явищ, які могли спричинити інцидент. Вважають, що там, де відповідні органи влади, повністю усвідомлюючи ймовірні наслідки та нехтуючи покладеними на них повноваженнями, не вживали необхідних та достатніх заходів щодо запобігання ризикам, властивим небезпечній діяльності, факт, що особи, відповідальні за поставлення життя під загрозу, не були обвинувачені у кримінальному правопорушенні та не притягнуті до кримінальної відповідальності, може означати порушення ст. 2 Конвенції незалежно від будь-яких інших видів засобів, які особи можуть застосовувати за власною ініціативою (п. 140) [17]. Хоча це більше стосується процесуального аспекту ст. 2 Конвенції, однак кримінальне розслідування розпочинається, якщо існують підстави вважати, що були порушені матеріальні норми кримінального права. Зокрема, таке розслідування має розпочатися у випадку, коли було створено небезпеку для життя людей чи у випадку їхньої загибелі, якщо такі наслідки настали внаслідок того, що не було вжито належних заходів щодо запобігання ризикам від небезпечної діяльності.

Також варто звернути увагу на позицію ЄСПЛ, яку він висловив у справі «Öneriildiz v. Turkey», вказавши, що не слід робити висновок, що ст. 2 Конвенції може передбачати право заявника на притягнення третіх осіб до кримінальної відповідальності або засудження за вчинення кримінального правопорушення чи абсолютне зобов'язання всіх обвинувачень призвести до засудження або навіть до певного вироку. З іншого боку, національні суди за жодних обставин не повинні бути готовими дозволити залишитися безкарними за злочинами, що загрожують життю. Це має важливе значення для підтримання довіри громадськості та для забезпечення дотримання верховенства права й запобігання будь-якій видимості терпимості чи змови в незаконних діях. Завдання ЄСПЛ полягає в перегляді того, якою мірою суди, дійшовши свого висновку, можуть

вважатися такими, що передали справу на ретельний контроль (що вимагається ст. 2 Конвенції), та чи не підривається стримуючий ефект судової системи на місці та значення ролі, яку потрібно відігравати у разі запобігання порушенням права на життя (п. 96) [24]. Тобто не є обов'язковим притягнення до кримінальної відповідальності за створення небезпеки для життя з метою виконання позитивних зобов'язань за ст. 2 Конвенції. ЄСПЛ вимагає, щоб було проведено ефективне розслідування випадків створення небезпеки для життя чи загибелі людей. Якщо внаслідок такого розслідування буде встановлено, що в діянні певних осіб відсутній склад кримінального правопорушення, то це не буде порушення позитивних зобов'язань держави.

Варто зазначити, що позитивні зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції поширюються також на випадки захисту людей від самих себе, зокрема, коли йдеться про вчинення самогубства особою, яка перебувала під контролем відповідних органів влади. Стосовно цього ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що особи, які перебувають під вартою, є вразливими, і що влада зобов'язана їх захищати. В'язничні органи влади також повинні виконувати свої обов'язки у спосіб, сумісний із правами та свободами відповідної особи. Існують загальні та запобіжні заходи, які дозволяють зменшити можливості заподіяння собі шкоди, не порушуючи особисту автономію. Від обставин справи буде залежати, чи необхідні більш жорсткі заходи щодо ув'язненого та чи обґрунтований привід їх застосовувати (п. 83). ЄСПЛ повторює, що у випадку з психічно хворими особами слід враховувати їхню особливу вразливість (п. 84) [26]. Якщо органи влади вирішують взяти під варту особу, яка страждає психічним захворюванням, вони повинні проявляти особливу обережність, гарантуючи такі умови, які відповідають особливим потребам людини, спричиненим її захворюванням. Те ж саме стосується осіб, які примусово перебувають у психіатричних закладах (п. 113). Зокрема, органи влади мають загальний оперативний обов'язок ужити розумних заходів, щоб запобігти заподіяння шкоди особою самій собі, незалежно від того, добровільною чи примусовою була госпіталізація. При цьому конкретні заходи, що вимагаються, залежатимуть від конкретних обставин справи, які відрізнятимуться залежно від того, добровільно чи примусово госпіталізовано пацієнта. Однак у випадку з пацієнтами, яких госпіталізують за судовим наказом, отже примусово, ЄСПЛ, за власною оцінкою, може застосувати

більш суворий стандарт перевірки (п. 124). Для того, щоб установити, чи знали органи влади або повинні були знати, що життя конкретної особи піддається реальному та негайному ризику, що спричинило обов'язок вжити відповідних запобіжних заходів, ЄСПЛ враховує низку факторів, у тому числі: i) історію проблем із психічним здоров'ям; ii) тяжкість психічного стану; iii) попередні спроби покінчити життя самогубством або заподіяти собі шкоду; iv) думки про самогубство чи погрози; v) ознаки фізичного або психічного розладу (п. 115). Тобто ЄСПЛ встановив перелік відповідних критеріїв щодо оцінки ризиків суїциду, які він розглядає в конкретних обставинах справи (п. 126) [18].

Так, у справі «De Donder and De Clippel v. Belgium» зі скаргою звернулися батьки Тома Де Кліппеля, який покінчив життя самогубством у в'язниці в Генті. Посилаючись на ст. 2 Конвенції, заявники скаржилися на невикористання можливості передбачення того, що їхній син, який страждав на психічний розлад, унаслідок утримання в тюрмі Гента за спробу крадіжки втратить самоконтроль і вчинить спробу самогубства. Щодо того, чи існував реальний та негайний ризик того, що син заявників спробує вбити себе, перебуваючи у в'язниці, ЄСПЛ зазначив, що молодий чоловік був подвійно вразливим. Рівень самогубств був значно вищим серед тюремного населення, ніж деінде. Більше того, за словами лікаря, який лікував Тома Де Кліппеля протягом тривалого періоду до ув'язнення, він страждав на параноїдну шизофренію – психічний розлад, що спричиняє особливо високий ризик самогубства. ЄСПЛ вважає, що, поки він утримувався у в'язниці в Генті, існував реальний ризик спроби Тома Де Кліппеля вбити себе. Хоча у справі не було доказів того, що Том Де Кліппель раніше робив спробу самогубства, не можна зробити висновок про те, що влада не знала про такий ризик. Його психічний розлад був відомий владі на момент прийняття рішення про поміщення його до в'язниці в Генті. Також із заяв його батька та з матеріалів справи було зрозуміло, що він не зміг зрозуміти, чому перебуває у в'язниці, а також був схвильований і переживав. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що, незважаючи на те, що Том Де Кліппель не подав жодних попереджувальних знаків, влада повинна була знати про існування реального ризику здійснення молодим чоловіком із психічними розладами самогубства під час перебування в звичайному тюремному середовищі в'язниці Гента. Іншими словами, Тома Де Кліппеля ніколи не слід було утримувати

у звичайній частині в'язниці. Тому ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення ст. 2 Конвенції щодо смерті Тома Де Кліппеля у в'язниці [28]. Отже, у цьому випадку органи влади мали позитивне зобов'язання вжити превентивних оперативних заходів щодо захисту сина заявників від нього самого. Однак, хоча органи влади знали, що існує реальний і негайний ризик самогубства під час його перебування у звичайному тюремному середовищі, вони не зробили все, що від них можна було очікувати, щоб запобігти цьому ризику. Тобто не вжили превентивних оперативних заходів щодо захисту життя особи, яка страждала на психічний розлад. Таким заходом могло бути транспортування до спеціалізованого психіатричного закладу.

У справі «Renolde v. France» заявниця стверджувала, що французька влада не вжила необхідних заходів щодо захисту життя її брата і що його поміщення в карцер на сорок п'ять днів було надмірним з огляду на його психічну нестабільність. Брат заявниці повісився в камері в'язниці Буа-д'Арсі, де перебував під час ув'язнення (п. 3, 4, 66). У цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що органи влади знали, що Хоселіто Ренольд страждав на психотичні розлади, здатні викликати в нього акти самопошкодження. Хоча його стан і безпосередність ризику нової спроби самогубства мінялися, ЄСПЛ вважає, що цей ризик був реальним, і що Хоселіто Ренольд потребував ретельного контролю під час будь-якого раптового погіршення стану (п. 89). Однак у цій справі ЄСПЛ уражений тим фактом, що, незважаючи на спробу самогубства Хоселіто Ренольда та діагноз його психічного стану, ніколи не обговорювалося питання про те, чи слід його помістити до психіатричного закладу (п. 97). ЄСПЛ наголошує, що у світлі позитивного зобов'язання держави вживати превентивних оперативних заходів щодо захисту особи, життя якої знаходиться під загрозою, можна було очікувати, що органи влади, знаючи про в'язня, що страждає на серйозні психічні розлади, та ризик вчинення ним суїциду, повинні були вжити спеціальних заходів, орієнтованих на його стан, щоб забезпечити його сумісність із тривалим затриманням (п. 98). ЄСПЛ вважає, що, оскільки органи влади не надали розпорядження щодо прийняття Хоселіто Ренольда до психіатричного закладу, вони повинні були принаймні надати йому медичну допомогу, яка відповідає тяжкості його стану (п. 99). На думку ЄСПЛ, розміщення в карцері ізолює ув'язнених, позбавляючи їх відвідувань та будь-якої діяльності, що, ймовірно,

посилюватиме будь-який наявний ризик самогубства (п. 107). ЄСПЛ повторює, що вразливість психічно хворих осіб вимагає особливого захисту, що застосовується передусім тоді, коли в'язень, який страждає від сильних розладів, розміщується, як у цьому випадку, в одиночній камері або карцері на тривалий період, що неминуче вплине на його психічний стан там, де він робив спробу покінчити життя самогубством незадовго до цього (п. 109). Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що органи влади в цій справі не виконали свого позитивного зобов'язання захищати право Хоселіто Ренольда на життя, тому мало місце порушення ст. 2 Конвенції (п. 110) [26]. Тобто у випадку затримання особи, про яку є відомості, що вона страждає певним психічним захворюванням, необхідно забезпечити їй особливий захист, зокрема від неї самої. Потрібно оцінити стан такої особи та помістити її або у психіатричний медичний заклад, або надати відповідну медичну допомогу в місці її тримання під вартою.

За цими справами («De Donder and De Clippel v. Belgium», «Renolde v. France») можна зробити висновок, що у випадку, коли особа потрапляє до сфери дії кримінального закону та підозрюється чи обвинувачується у вчиненні суспільно небезпечних діянь, і водночас ця особа страждає на психічний розлад, одним із симптомів якого є здатність до пошкодження самої себе, до неї мають бути застосовані відповідні примусові заходи медичного характеру. Належне лікування та нагляд сприятимуть захисту права на життя такої особи від неї самої.

ЄСПЛ не визнав порушенням ст. 2 Конвенції у справі «A. and Others v. Turkey». Заявниками були батьки і брати С. А., якого невдовзі після того, як було заарештовано під час поліційної операції та взято під варту, знайшли повішеним у камері. Стосовно цього ЄСПЛ зазначив, що він не має доказів, які би засвідчили невживання органами влади превентивних і наглядових заходів щодо запобігання суїциду з метою захисту життя осіб під вартою. Крім того, ЄСПЛ не переконався в тому, що заходи, вжиті з метою нагляду за С. А., можна було критикувати з позиції вимог ст. 2 Конвенції, оскільки виявилось, що його душевний стан був «нормальним». Можливість виготовлення засобу, за допомогою якого С. А. вчинив самогубство, а саме мотузки, зробленої із крайки покривала та зв'язаної із кінцем сорочки, передбачити було нелегко. У матеріалах справи немає нічого, що свідчило би про можливість представників поліції передбачити вчинення

самогубства та організувати цілодобове спостереження за в'язнем. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що смерть С. А. не є порушенням ст. 2 Конвенції [1]. Отже у випадку, коли представники відповідних органів влади вжили, на їхню думку, всіх необхідних заходів з метою запобігання суїциду, однак особа заподіяла собі смерть за допомогою самостійно виготовленого засобу, який нелегко було передбачити, порушення ст. 2 Конвенції слід вважати відсутнім.

Окрім цього, ЄСПЛ застосовує ст. 2 Конвенції у контексті загального захисту населення, але лише за певних, точно визначених обставин. Зокрема у випадку вбивства, вчиненого засудженими, які отримали дозвіл тимчасово залишити місце позбавлення волі (тюремну відпустку) або утримувалися за режимом неповного обмеження волі [20]. Так, у справі «Mastromatteo v. Italy» заявник стверджував, що було порушено позитивні зобов'язання щодо захисту життя його сина, оскільки італійська влада надала короткочасну тюремну відпустку (prison leave) дуже небезпечним закоренілим правопорушникам. Він стверджував, що судді, які розглядають заяви про заходи, що сприяють реінтеграції осіб, засуджених до позбавлення волі, не провели відповідного та належного дослідження справ ув'язнених, особливо щодо оцінки їхньої небезпеки для суспільства (п. 3, 56). ЄСПЛ наголошує, що ця справа відрізняється від справ про особистий захист однієї чи кількох осіб тим, що в ній не йдеться про визначення відповідальності органів влади за ненадання особистого захисту А. Мастроматтео. Тут йдеться про обов'язок забезпечити загальний захист суспільства від потенційних діянь однієї чи кількох осіб, які відбувають покарання у в'язниці за насильницький злочин, та про визначення обсягу цього захисту (п. 69). ЄСПЛ зазначає, що однією з основних функцій тюремного ув'язнення є захист суспільства, зокрема шляхом запобігання вчинення злочинцем повторного правопорушення та заподіяння подальшої шкоди. Одночасно ЄСПЛ визнає законну мету політики прогресивної соціальної реінтеграції осіб, засуджених до позбавлення волі. З погляду на це він визнає переваги таких заходів, як тимчасове звільнення, що припускає соціальну реінтеграцію в'язнів, навіть засуджених за насильницькі злочини (п. 72). На думку ЄСПЛ, ніщо не свідчить про те, що система реінтеграційних заходів, яка застосовувалася тоді в Італії, має бути поставлена під сумнів відповідно до ст. 2 Конвенції (п. 73). ЄСПЛ вказує: якби М. Р. та Г. М. перебували у в'язниці 8 листопада

1989 р., А. Мастроматтео не був би вбитий ними. Однак цієї єдиної умови недостатньо для відповідальності держави за Конвенцією; потрібно показати, що смерть А. Мастроматтео стала наслідком того, що національні органи влади не зробили все, що можна було очікувати від них задля уникнення реального та негайного ризику для життя, про який вони знали або повинні були знати. Таким ризиком у цій справі є ризик для життя представників громадськості загалом, а не для однієї або декількох ідентифікованих осіб зокрема (п. 74). Однак ЄСПЛ вважає, що в матеріалах, поданих до національних органів влади, не було нічого, що попереджало їх про те, що звільнення М. Р. або Г. М. становитиме реальну та негайну загрозу для життя й призведе до трагічної смерті А. Мастроматтео внаслідок випадкової послідовності подій, що відбулися у цій справі. Також нічого не застерігало їх про необхідність вживати додаткових заходів задля того, щоб після звільнення двоє цих осіб не становили небезпеки для суспільства (п. 76). Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що не було порушення ст. 2 Конвенції (п. 79) [20]. Якщо держава застосовує певні заходи з метою соціальної реінтеграції засуджених, то її обов'язком є забезпечення загального захисту суспільства від потенційних кримінально протиправних діянь таких осіб шляхом вживання всіх необхідних заходів, щоб засуджені не становили небезпеки для суспільства, зокрема для життя всіх його членів.

Отже, аналіз практики ЄСПЛ дає підстави зробити такі висновки:

1) характер позитивного зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції полягає в тому, що держава повинна не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але й вживати відповідних заходів щодо захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією;

2) складниками цього зобов'язання є створення ефективної нормативно-правової бази, у тому числі кримінального законодавства, спрямованого на стримування вчинення злочинів проти особи, а також вжиття превентивних оперативних заходів щодо захисту особи, життю якої загрожує небезпека;

3) позитивне зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції застосовується щодо будь-якої діяльності, незалежно від того, є вона публічною чи ні, якщо внаслідок цього створюється небезпека для життя, тобто може поширюватися, зокрема, на діяльність юридичних осіб незалежно від форми власності. Але є такі види діяльності, участь у яких потенційно може завдати шкоди. Адже в певному

сенсі – це частина їхнього основного функціонування. До них належить, зокрема, діяльність збройних сил, а також лікарська діяльність. Тому у випадку, коли потенційна небезпека для життя є невід’ємною частиною певної діяльності, обсяг позитивних зобов’язань держави за ст. 2 Конвенції буде меншим;

4) превентивні оперативні заходи залежать від конкретних обставин справи та можуть бути різного характеру; метою їхнього застосування є захист життя особи від небезпеки. Такі заходи можуть бути як кримінально-правовими, так і ні. Зокрема, це може бути, наприклад, поширення інформації про певну небезпеку, яка може загрожувати життю людей; поміщення особи, що страждає на психічний розлад і вчинила суспільно небезпечно діяння, у спеціалізований психіатричний заклад;

5) щодо того, які ж саме способи вибрати для захисту права на життя, ЄСПЛ вказує на свободу розсуду держави, особливо у складних соціальних та технічних сферах. Також обсяг позитивного зобов’язання не повинен створювати неможливого або непропорційного навантаження на владу. Тому не кожен заявлений ризик для життя може спричинити вживання оперативних заходів щодо запобігання реалізації цього ризику. Для того, щоб виникло позитивне зобов’язання, слід встановити, що органи влади знали або повинні були знати про існування реального та негайного ризику для життя особи, чому вони не вжили заходів у межах своїх повноважень, унаслідок яких можна було уникнути цього ризику;

6) обсяг позитивного зобов’язання держави за ст. 2 Конвенції щодо запобігання небезпекам також залежить від походження самої небезпеки, а також від можливості її зменшити. Так, обсяг зобов’язання є меншим у випадку, якщо небезпека має природне походження, оскільки важко вплинути, зокрема, на метеорологічні явища, і більшим, якщо небезпека стосується небезпечної діяльності, створеної людиною, на яку вплив можливий;

7) щодо екологічних катастроф, над якими держави не мають контролю, ЄСПЛ вказує, що для запобігання їм слід вживати лише заходи, спрямовані на посилення спроможності держави боротися з несподіваною та сильною природою таких природних явищ, а також на зменшення їхніх наслідків;

8) ЄСПЛ наголошує, що у випадку, коли держава здійснює або організовує небезпечну діяльність або санкціонує її, вона повинна забезпе-

чити за допомогою системи правил і достатнього контролю зведення ризику до мінімуму. Коли шкода все ж настане, це означатиме порушення позитивних зобов’язань держави лише у випадку недостатнього правового регулювання або недостатнього контролю, але не в тому випадку, коли шкода була заподіяна через необережну поведінку особи або збіг нещасних обставин;

9) судова система за вимогою ст. 2 Конвенції повинна передбачити незалежну та неупереджену офіційну процедуру розслідування, яка відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності та здатна забезпечити застосування кримінальних покарань у разі втрати життя внаслідок небезпечної діяльності, якщо це виправдано висновками розслідування;

10) позитивні зобов’язання держави за ст. 2 Конвенції поширюються також на випадки захисту людей від самих себе, зокрема, коли йдеться про вчинення самогубства особою, яка перебувала під контролем відповідних органів влади. Такі органи мають обов’язок ужити розумних заходів, щоб запобігти особі заподіяти собі шкоду незалежно від того, госпіталізація була добровільною чи примусовою;

11) ЄСПЛ визнав, що держави не виконали свого позитивного зобов’язання за ст. 2 Конвенції щодо захисту права на життя від небезпек у таких випадках:

– коли держава не оприлюднила інформацію щодо небезпечного накопичення метану на міському сміттєзвалищі, на якому внаслідок вибуху загинуло дев’ятеро осіб («Öneriyildiz v. Turkey»);

– коли національні органи влади не вжили відповідних заходів щодо зменшення ризиків для життя від передбачуваного селевого зсуву, внаслідок якого загинуло восьмеро людей, а життя інших знаходилося в небезпеці («Budayeva and Others v. Russia»);

– коли органи влади не вжили превентивних оперативних заходів щодо захисту життя особи, яка страждала на психічний розлад, тому вона покінчила життя самогубством під час перебування у в’язниці за підозрою у вчиненні спроби крадіжки («De Donder and De Clippel v. Belgium»);

– коли органи влади не виконали свого позитивного зобов’язання захищати право особи на життя, внаслідок чого чоловік, який страждав на психотичні розлади, здатні викликати у нього акти самопошкодження, повісився у камері в’язниці Буа-д’Арсі під час попереднього ув’язнення («Renolde v. France»);

12) однак ЄСПЛ не визнав порушення позитивних зобов’язань держави за ст. 2 Конвенції

щодо захисту права на життя від небезпек у таких випадках:

– коли смерть парашутиста настала під час військових навчань, оскільки були відсутні твердження про те, що заподіяння шкоди було умисним або що виник якийсь конкретний ризик для життя, який потрібно було передбачити заздалегідь («*Stoyanovi v. Bulgaria*»);

– коли чоловік, взятий під варту, повісився в камері за допомогою мотузки, зробленої із крайки покривала та зв'язаної із кінцем сорочки, оскільки було нелегко передбачити можливість виготовлення такого засобу; органи влади вжили всіх необхідних заходів з метою запобігання суїциду («*A. and Others v. Turkey*»);

– коли вбивство випадкового перехожого було вчинене засудженими, які отримали дозвіл тимчасово залишити місце позбавлення волі або утримувалися за режимом неповного обмеження волі, оскільки органи влади виконали свій обов'язок забезпечити загальний захист суспільства від таких осіб («*Mastromatteo v. Italy*»).

Варто зазначити, що Конвенція не зобов'язує держави-учасниці встановлювати саме кримінальну відповідальність за створення небезпеки для життя людини. У своїй практиці ЄСПЛ вказує на свободу розсуду держави у виборі способів захисту права на життя, зокрема від небезпек, які йому загрожують.

Як слушно зазначає Ю. Б. Хім'як, оскільки Конвенція та практика ЄСПЛ устанавлюють мінімальні стандарти прав людини, які повинні забезпечити громадянам держави-учасниці Конвенції, обов'язком законодавця є гарантування такого мінімального обсягу прав і свобод. Якщо кримінально-правовий захист певних прав людини у законодавстві держави вищий, ніж того вимагають конвенційні норми та правові позиції ЄСПЛ, то в такому випадку жодних суперечностей не повинно виникати [11, с. 69 – 70]. Відповідно до принципу мінімальних гарантій, якщо КК України встановлює вищі гарантії захисту прав людини, ніж Конвенція, то перевагу отримує саме він.

Одним із таких прикладів може бути встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складу яких є створення небезпеки. Аналіз КК України дає підстави вважати, що у ньому передбачені вищі стандарти захисту права на життя, ніж цього вимагає Конвенція та практика ЄСПЛ, оскільки законодавець передбачив кримінальну відповідальність не тільки у випадку позбавлення життя людини, а й у випадку створення небезпеки (загрози) для

нього. Прикладами цього є, зокрема, ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 240, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 281 КК України [6]. Спільною ознакою об'єктивної сторони всіх цих кримінальних правопорушень є створення небезпеки (загрози) для життя людей.

Також із метою захисту осіб від пошкодження себе, яким страждають психічно хворі люди, зокрема захисту від суїциду, у КК України передбачено можливість застосування примусових заходів медичного характеру. Так, відповідно до ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб: 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння; 2) які вчинили у стані обмеженої осудності кримінальні правопорушення; 3) які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання [6].

Крім цього, у Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України) передбачено засоби заохочення, пов'язані з наданням засудженим до обмеження та позбавлення волі тимчасового дозволу на залишення місця відбування покарання, що сприяє реінтеграції таких осіб. Так, до осіб, засуджених до обмеження волі, може застосовуватися, зокрема, такий захід заохочення, як дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні, який може бути наданий засудженому не більше одного разу на місяць (ч. 1 ст. 67, ч. 3 ст. 69 КВК України). Щодо осіб, позбавлених волі, за виконання ними покладених обов'язків, дотримання правил поведінки і трудового розпорядку, вимог безпеки праці може застосовуватися, зокрема, такий захід заохочення, як надання дозволу для виїзду за межі колонії із метою відвідування рідних до семи днів засудженим особам, що утримуються в дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання під вартою та колоній середнього рівня безпеки (ч. 1 ст. 130 КВК України) [7]. Оскільки в законодавстві встановлено умови та процедури застосування таких заходів, які мають бути дотримані, це слугує гарантією того, що у випадку надання дозволу на тимчасовий виїзд за межі місця відбування покарання засуджені не будуть небезпечними для членів суспільства, а також того, що ризик вчинення ними нового кримінального правопорушення буде відсутнім, оскільки своєю поведінкою вони довели прагнення до виправлення.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення права на життя полягають у введенні в дію ефективного законодавства, у тому числі кримінального, спрямованого на стримування вчинення кримінальних правопорушень проти особи, а також у вживанні превентивних заходів щодо захисту особи, життю якої загрожує небезпека. Позитивне зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції застосовується в контексті будь-якої діяльності, незалежно від того, є вона публічною чи ні, якщо право на життя знаходиться під загрозою.

Також ст. 2 Конвенції застосовується не тільки у випадку смерті людини, але й тоді, коли життя наражається на небезпеку.

У контексті кримінальної відповідальності за створення небезпеки чинний КК України передбачає вищі стандарти захисту права на життя, ніж цього вимагає Конвенція та практика ЄСПЛ. Незважаючи на це, чинний КК України потребує вдосконалення в контексті відповідності позитивним зобов'язанням щодо захисту права на життя, що може бути предметом подальшого дослідження.

Список літератури:

1. А. та інші проти Туреччини. 27.07.2004. Заява № 30015/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_328#Text
2. Бадида А. Ю., Лемак В. В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 245 – 253.
3. Завгородня Ю. С. Позитивні зобов'язання держави в контексті прав дитини: інституційний аспект (сучасний стан). *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3. С. 49 – 58.
4. Інформація до офіційного опублікування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/n0001697-06>
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.06.2021).
6. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25 – 26. Ст. 131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2021).
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3 – 4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
8. Курило Л. В. Позитивні обов'язки держави в контексті права людини на життя (на основі практики ЄСПЛ щодо України). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 308 – 316.
9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.06.2021).
10. Сорока О. О. Реалізація практики Європейського суду з прав людини у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 254 с.
11. Хім'як Ю. Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 270 с.
12. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 498 с.
13. Христова Г. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/32453/%C3> (дата звернення: 01.06.2021).
14. Шевченко Ю. А. Механізм захисту права на життя у світлі практики Європейського суду з прав людини у справах проти України. *«Молодий вчений»*. 2018. № 3. С. 301 – 307.
15. Шевчук С. В. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2010. № 2. С. 55 – 64.
16. Brincat and Others v. Malta. 24.07.2014. Applications nos. 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 and 62338/11. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-145790%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-145790%22])
17. Budayeva and Others v. Russia. 20.03.2008. Applications nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-85436%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-85436%22])
18. Fernandes de Oliveira v. Portugal. 31.01.2019. Application no. 78103/14. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-189426%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-189426%22])

19. Kolyadenko and Others v. Russia. 28.02.2012. Applications nos. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 and 35673/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-109283%22>}
20. Mastromatteo v. Italy. 24.10.2002. Application no. 37703/97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-60707%22>}
21. M. Özel and Others v. Turkey. 17.11.2015. Applications nos. 14350/05, 15245/05 and 16051/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-158803%22>}
22. Mučibabić v. Serbia. 12.07.2016. Application no. 34661/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-164669%22>}
23. Osman v. the United Kingdom. 28.10.1998. Application no. 23452/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58257%22>}
24. Öneriyildiz v. Turkey. 30.11.2004. Application no. 48939/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-67614%22>}
25. Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom. 14.03.2002. Application no. 46477/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-60323%22>}
26. Renolde v. France. 16.10.2008. Application no. 5608/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-88972%22>}
27. Stoyanovi v. Bulgaria. 09.11.2010. Application no. 42980/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22abview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-101678%22>}
28. Suicide in prison by a mentally disturbed young man placed in the ordinary section of the prison. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22fulltext%22:%22Suicide%20in%20prison%20by%20a%20mentally%20disturbed%20young%20man%22,%22itemid%22:%22003-3769655-4309313%22>}

Burachynska Yu.B. POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE TO PROTECT THE RIGHT TO LIFE FROM DANGER IN ACCORDANCE WITH THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS: CRIMINAL LEGAL ASPECT

In the article it is analyzed the meaning of the positive obligations of the state to protect the right to life from danger in accordance with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, taking into account the case law of the European Court of Human Rights. It is found that the positive obligation of the state under Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms enjoins the state not only to refrain from the intentional and unlawful taking of life, but also to take appropriate steps to safeguard the lives of those within its jurisdiction. One of the components of the positive obligation of the state is to secure the right to life by putting in place effective criminal-law provisions to deter the commission of offences against the person. Other components of the positive obligation of the state are to take preventive operational measures to protect an individual whose life is at risk from the criminal acts of another individual or from himself.

It is established activities in which the state has an obligation to take appropriate measures, in particular criminal law measures, to protect life from danger in accordance with Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It is drawn attention to the position of the European Court of Human Rights, according to which the positive obligation of the state under Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms should be interpreted as applicable in the context of any activity, regardless of whether it is public or not, when the right to life may be in danger.

The Criminal Code of Ukraine is analyzed for its compliance with the positive obligations to protect the right to life from danger posed to Ukraine as a result of ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It is established that it provides higher standards of protection of the right to life than it is required by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the case law of the European Court of Human Rights, as the legislator provided criminal liability not only in case of deprivation of life but also in case of creation danger for life.

Key words: right to life, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, creation of danger, positive obligations.